

Politisk kronik, 1. halvår 1992

Lektor Lars Bille, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

Første halvår af 1992 viste sig at blive et bemærkelsesværdigt halvår i dansk politik. To skelsættende begivenheder bidrog hertil: kampvalget om formandsposten i Socialdemokratiet og vælgerflertallets nej til Maastricht-aftalen ved folkeafstemningen den 2. juni.

Som en konsekvens af den uenighed, der var opstået i Socialdemokratiet i forbindelse med Ritt Bjerregaards boligsag, var hun den 29. oktober 1991 blevet fyret som formand for den socialdemokratiske folketingsgruppe (se Økonomi og Politik nr. 1 1992 side 55). I stedet blev Svend Auken valgt. Partiet var hermed vendt tilbage til den gamle praksis, hvor partiformand og gruppeformand var én og samme person. Herefter skulle roen være genetableret og kræfterne igen samles om at udnytte den styrke partiet havde opnået ved valget i december 1990. Men!

Den 8. januar 1992 blev Ritt Bjerregaard interviewet i TV2's udsendelse »Her & Nu«. Her tilkendegav hun, selvfølgelig ganske bevidst, at hun var positivt indstillet over for et dansk medlemskab af Den vesteuropæiske Union (WEU), hvis organisationen udviklede sig til at få større politisk betydning, end den hidtil havde haft. Det var i hvert fald en mulighed, der burde debatteres grundigt på baggrund af opbruddet i Østeuropa og Sovjetunionens fald. Et dansk medlemskab af WEU var imidlertid klart imod Socialdemokratiets politik. Så sent som den 16. november 1991 havde partiets hovedbestyrelse,

kredsformænd og folketingsgruppe i en fællesudtalelse fastslået, at partiet sagde klart nej til et egentligt militært samarbejde i EF og til dansk deltagelse i Vestunionen. Derfor reagerede partiformand Svend Auken omgående på hendes udtalelser ved endnu samme aften i TV2's »Nyhederne« at fastslå, at partiets politik på dette område var uændret, og at Ritt Bjerregaard udtalte sig på egne og ikke partiets vegne. Men dermed havde han også fået tydeliggjort en uenighed, som den brede offentlighed næppe havde bemærket under interviewet med Ritt Bjerregaard. Nu var det omgående blevet til endnu en offentligt kendt og markeret uenighed i partiet.

Sagen kom til at dominere mediernes dækning af den socialdemokratiske folketingsgruppes møde i Silkeborg den 11. januar. Her tog gruppen klart afstand fra Ritt Bjerregaards udtalelser. Partiet ønskede ganske enkelt ikke at få skabt selv den mindste uklarhed på det forsvars- og sikkerhedspolitiske område inden folkeafstemningen om EF-unionen. Der var problemer nok i forvejen med at overbevise de socialdemokratiske vælgere om det fornuftige i at stemme ja.

Da Ritt Bjerregaard var en af partiets koordinatorer på udenrigsområdet, skabte desavoueringen af hende nogen forvirring med hensyn til, hvem der tegnede partiet i udenrigspolitiske spørgsmål, en forvirring der ikke blev mindre af, at hun den 15. januar blev frataget koordineringen af indsatsen vedrørende den danske Østhjælp. Endvidere hæv-

dede JyllandsPosten, at Svend Auken i medierne havde fordrejet nogle udtalelser, den danske generalsekretær for EF's ministerråd Niels Ersbøll var fremkommet med på partiets gruppemøde i Silkeborg. At det senere viste sig, at dette alligevel ikke var tilfældet, kunne ikke hindre, at der igen (jvf. »Stoltenberg-affæren« under valgkampen i maj 1988) var rejst tvivl om Svend Aukens troværdighed. Uroen bredte sig. Den 17. januar kunne Politiken referere udtalelser fra nogle socialdemokratiske tillidsmænd og lokalpolitikere, som ønskede en åben drøftelse af partiets ledelsesproblemer, og samme dag skulle partiets tidligere gruppesekretær Arne Jensen på et gruppemøde have hævdet, at der var problemer i partiet, og at de var selvskabte og ikke medieskabte, således som f.eks. SID's formand Hardy Hansen havde hævdet. En meningsmåling fra Vilstrup offentliggjort i Politiken den 19. januar viste et stort fald i vælgernes tilslutning til Socialdemokratiet, fra 37,4% ved valget i 1990 til 32,4%.

Den 1. februar fik partiets sikkerhedspolitiske koordinator Karl Hjortnæs offentliggjort en artikel i Det Fri Aktuelt, hvori han bl.a. kritiserede den forsvarspolitiske koordinator Hans Hækkerup for i nogle artikler, han havde skrevet i samme avis, at være unfair og urimelig, når han søgte at skabe tvivl om Ritt Bjerregaards hensigter med at rejse en debat om Danmark og WEU. Denne kritik førte til, at partiledelsen nedsatte et femmands-udvalg, der skulle tage en drøftelse med Karl Hjortnæs for at få bilagt uenigheden. Den 19. februar fandt den »kammeratlige samtale«, som pressen omtalte mødet, sted. Allerede inden dette møde havde Svend Auken og Karl Hjortnæs forfattet den erklæring, som blev oplæst for den talstærke presse efter mødet. I erklæringen beklagede Karl Hjortnæs, at han i irritation havde skrevet artiklen. Det fremgik endvidere, at der var enighed om, at gruppens koordinatore

ikke offentligt burde kritisere hinanden, og at deres opgave var at formidle partiets synspunkter.

Samme dag, den 19. februar, fremkom Karl Hjortnæs imidlertid med en slet skjult kritik af den socialdemokratiske ledelse i et interview i Radioavisens Nyhedsmagasin. Han mente blandt andet, at den nuværende ledelse manglede de evner, Ritt Bjerregaard havde bibragt ledelsen, dengang hun var gruppeformand, ligesom han gennem en opremsning af de egenskaber, en god leder efter hans mening skulle være i besiddelse af, indirekte fik kritiseret Svend Auken.

Reaktionen på disse udtalelser, som blev opfattet som et åbenlyst brud på den netop indgåede aftale, kom omgående og hårdt. Den 20. februar indkaldte den socialdemokratiske gruppebestyrelse til et ekstraordinært gruppemøde, hvor den indstillede, at Karl Hjortnæs fik frataget alle sine tillidsposter i Folketinget. Gruppen fulgte indstillingen. Kun Ritt Bjerregaard gik imod. Hun erklærede offentligt, at sanktionen var helt uhørt og at ligne med en halshugning. Karl Hjortnæs på sin side hævdede, at han, Svend Auken og Torben Lund forud for mødet i femmands-komiteen havde truffet en aftale om, at dette møde skulle aflyses. Det var derfor ikke ham, men modparten, der havde begået aftalebrud. Dette benægtedes pure af Torben Lund. Påstand mod påstand. Men under alle omstændigheder et vidnesbyrd om mildt sagt uheldige interne tilstande.

Reaktionerne på disciplinærsagen var blandede. Mange mente, at Karl Hjortnæs havde begået politisk selvmord. Andre, at ledelsens håndtering af sagen fra begyndelsen havde været forkvaklet. En leder i LO-Bladet, offentliggjort den 20. februar, advarede Socialdemokratiet om ikke at forlænge partiets ørkenvandring med 5 års ekstra opposition. Faldet i meningsmålinger forklarede bl.a.

med den »belastende person-turbulens«. På et forretningsudvalgsmøde i LO den 21. februar var holdningen til det passerende ikke entydig, hvorfor udvalget endte med at tage Svend Aukens redegørelse til efterretning, tilsluttede sig folketingsgruppens afgørelse, men undlod at give partiledelsen en direkte støtteerklæring.

Flere af partiets lokale tillidsfolk tilkendegav over for pressen, at uroen i folketingsgruppen var ødelæggende for partiet, og at det efterhånden var blevet nødvendigt at opstille en modkandidat til den siddende formand, når partiet skulle afholde ordinær kongres i september. Karl Hjortnæs' egen kreds i Århus bakkede ham helt og fuldt op og krævede, at partiets 103 kredsformænd blev indkaldt til et møde med partiledelsen. Dette krav blev afvist af partiets forretningsudvalg, som holdt et ekstraordinært tre-timers møde den 22. februar. Forretningsudvalget støttede partiformanden, som herefter regnede med, at roen i partiet omsider var genskabt.

Der gik dog ikke mere end en uge, før folketingsgruppen igen offentligt markerede en dyb uenighed. Denne gang drejede det sig om, hvorvidt Socialdemokratiet skulle tilslutte sig en tilladelse til, at det jysk-fynske Elsam opførte et nyt kulfyret kraftværk i Nordjylland. Gruppemødet den 28. februar måtte afbrydes, da mange gruppemedlemmer af miljøhensyn gik kraftigt imod gruppeledelsens positive indstilling til opførelsen af værket. Først på et nyt gruppemøde senere på dagen fik ledelsen trumfet tilladelsen igennem. Episoden gav igen næring til debatten, om Svend Auken evnede at lede gruppen. Flere gruppemedlemmer undrede sig således over, at gruppeledelsen ikke for længst havde sørget for at bringe et kompromis på plads, da uenigheden i gruppen havde været kendt længe.

Socialdemokratiets ja til kulværket vakte i øvrigt harme hos både Socialistisk Folkeparti og Det radikale Venstre, med hvem partiet hidtil havde udgjort et energipolitisk flertal udenom regeringen, såvel som hos miljøorganisationerne. Den 10. marts vedtog et flertal bestående af regeringspartierne, Socialdemokratiet, CD og Fremskridtspartiet en dagsorden, der gav Elsam tilladelse til at bygge det omstridte kulværk.

Den 1. marts kunne man i Berlingske Tiden læse et dobbelt interview med Svend Auken og udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen. Her udtalte Svend Auken sig om WEU på en måde, der ikke adskilte sig radikalt fra de synspunkter, som Ritt Bjerregaard havde fremført tidligere på året. Det skabte nogen undren, at partiets leder nu indtog den holdning til debatten om WEU, når det betænkes, hvad en lignende holdning havde afstedkommet af uro i partiet, da Ritt Bjerregaard og Karl Hjortnæs fremførte den.

Den konstante uro i Socialdemokratiet havde bestemt ikke styrket dets muligheder for at overtage regeringsmagten. Og skulle enkelte ikke have draget denne konklusion af de foregående måneders hændelser, blev det sagt, så det ikke var til at misforstå, af CD's næstformand og gruppesekretær Peter Due-toft. Han udtalte til Politiken den 9. marts, at CD aldrig ville pege på Svend Auken som statsminister på grund af hans manglende evner som leder. En enig gruppe stod bag denne beslutning, hævdede Peter Due-toft. Gruppeformand Arne Melchior og Erhard Jacobsen lagde dog i dagene efter afstand til hans udtalelser om Svend Aukens person og karakteristikken af hans lederevner. Det samme gjorde partiets formand Mimi Jacobsen, da hun vendte hjem fra en rejse til Sydafrika. Men ingen af dem dementerede det fundamentale i udtalelsen: CD ville ikke pege på Svend Auken som statsminister.

At det overhovedet var aktuelt at beskæftige sig med dette emne skyldtes, at statsminister Poul Schlüter, uopfordret, på et pressemøde den 18. februar for første gang selv havde kædet Tamilsagen og sin forbliven som statsminister sammen: Han ville tage stilling hertil, når dommerundersøgelsens rapport forelå. Denne udtalelse gav anledning til mange gisninger: ville han gå af i utide, i givet fald hvornår, og på hvilken måde. For CD var det åbenbart væsentligt på et tidligt tidspunkt at få tilkendegivet sit standpunkt: At partiet fortsat ønskede Poul Schlüter som statsminister, men hvis han gik af, ønskede partiet forhandlinger mellem partierne, og i disse forhandlinger ville man ikke pege på Svend Auken. At CD'erne var ved at bringe Mimi Jacobsen i position som statsministerkandidat er en ikke helt urimelig fortolkning af forløbet.

For Socialdemokratiet og specielt Svend Auken var meldingen fra CD endog meget ubehagelig. Den strategi, som den socialdemokratiske ledelse havde lagt megen vægt på, nemlig at søge at vinde CD over på Socialdemokratiets side for dermed at bane vejen tilbage til regeringstaburetterne, måtte herefter forekomme definitivt forfejlet. Da heller ikke de radikale eller Kristeligt Folkeparti forventedes at ville pege på Svend Auken, var udsigten til, at ørkenvandringen skulle fortsætte en rum tid endnu, indlysende. Dette perspektiv var ganske enkelt det værste, der kunne oprulles for socialdemokraterne. Og det gjorde kun ondt værre, at partiets formand syntes at være en væsentlig, måske den væsentligste, årsag hertil. Peter Duetoft havde offentligt sagt det lige ud, de andre ledende politikere dækkede sig formelt ind bag formuleringer om, at de ikke blandede sig i andre partiers indre anliggender, men meget tydede på, at de var af samme opfattelse. Og igennem de senere måneder havde aviserne publiceret flere meningsmålinger, der viste, at de socialdemokratiske vælgere med stor

majoritet foretrak partiets ene næstformand Poul Nyrup Rasmussen som formand frem for Svend Auken.

Den socialdemokratiske ledelse var således under stærkt pres fra alle sider. I partiorganisationen var der stærk uro. Karl Hjortnæs' kreds i Århus havde erklæret, at den aktivt ville arbejde for, at der blev opstillet en modkandidat til Svend Auken på partiets kongres til september. Flere lokalpolitikere havde udtalt sig på linie hermed. Den 14. marts vedtog Ritt Bjerregaards kreds i Otterup med hendes eksplicitte tilslutning en erklæring, der opfordrede Svend Auken til at trække sig som formand. En tilsvarende opfordring kom fra Roskilde-kredsen. Pressen mente at vide, at et klart flertal i Folketingsgruppen nu gik imod Svend Auken. Opinionsmålinger viste, at det samme var tilfælde blandt vælgerne. Parlamentarisk kunne Socialdemokratiet ikke samle flertal for at overtage regeringsmagten, så længe Svend Auken var formand. LO havde udtrykt bekymring over den konstante uro i partiet, frygt for en fortsat ørkenvandring, og LO's formand havde flere gange antydnet, at LO gerne så en anden person i spidsen for Socialdemokratiet. Partiet var konstant i focus i medierne, som tilsyneladende kunne øse af mange og villige anonyme kilder i og udenfor for partiet. I sandhed en uholdbar situation for såvel partiet som dets formand.

Mandag den 16. marts eksploderede situationen. På et forretningsudvalgsmøde fredag den 13. marts blev Poul Nyrup bedt om at afgive en erklæring om, at han ikke stillede op til formandsvalget. En sådan erklæring ville han ikke afgive med det samme, men udbad sig betænkningstid. På et møde med sin kreds i Herning den 16. marts fik Poul Nyrup Rasmussen kredsens fulde opbakning til at stille op i et kampvalg om formandsposten. Denne beslutning meddelte han formelt forretningsudvalget den 17. marts. På et hoved-

bestyrelsesmøde samme dag blev det besluttet at indkalde til en ekstraordinær kongres i Vejle den 11. april.

Hvad der i ugerne inden var foregået bag kulisserne, lader sig endnu ikke afdække med tilstrækkelig sikkerhed. Dertil er de – oftest anonyme – kilder, pressen refererede, for ufuldstændige og tendensiøse. Men at aktivitetsniveauet havde været højt, og at i hvert fald Mogens Lykketoft spillede en central rolle, synes givet. Det bekræftedes af begge fløje, at »den tyske model« – at partiets formand og statsministerkandidat ikke var den samme person – var blevet foreslået på møder både den 22. februar og den 11. marts, men at Svend Auken begge gange havde afvist denne konstruktion. Derimod står påstand mod påstand med hensyn til, om Nyrup Rasmussens kandidatur kom »som et lyn fra en klar himmel«, som hævdede af Svend Auken, eller om Svend Auken rent faktisk selv sammen med en lille kreds allerede den 9. marts havde drøftet planer om at indkalde til en ekstraordinær kongres den 11. april.

Uanset hvem der havde ansvaret, var det ganske enkelt en helt enestående og historisk begivenhed, at der skulle være et reelt kampvalg i Socialdemokratiet. Ikke siden 1910, da Thorvald Stauning blev valgt til partiets forretningsfører med 27 stemmer mod 16, havde der været en kampafstemning om, hvem der skulle være leder af partiet. Partiformandsvalg i Socialdemokratiet var traditionelt en affære for en meget snæver kreds af ledende socialdemokrater, som på forhånd havde sikret sig, at der kun blev opstillet én kandidat, når medlemmerne på kongressen formelt skulle vælge formand. 1992 var året, hvor denne praksis blev brudt. Måske for altid.

Hovedbestyrelsen havde på mødet den 17. marts med 33 stemmer for og otte imod vedtaget en udtalelse, hvori det bl.a. hed: »Ho-

vedbestyrelsen tager skarpt afstand fra den pressekampagne, der i øjeblikket føres mod Socialdemokratiet og i særdeleshed mod partiets formand Svend Auken. Socialdemokratiet har under Svend Aukens ledelse haft fremgang ved de seneste valg og placeret sig centralt i det politiske liv, hvilket forbigås i tavshed. Derfor er kampagnen mod Svend Auken helt urimelig...Hovedbestyrelsen indstiller Svend Auken til genvalg...« Svend Auken havde således en klar støtte i partiorganisationens ledende organer.

Anderledes forholdt det sig i folketingsgruppen. Selvom det ikke kom til en egentlig afstemning efter et godt fem timers langt og meget ophidset møde i gruppen den 19. marts, var det vurderingen, at 40 – 50 medlemmer ville støtte Poul Nyrup Rasmussen herunder stort set hele gruppeledelsen. Da de fleste gruppemedlemmer i forvejen havde drøftet situationen med deres kredse, var det Nyrup-fløjens opfattelse, at den havde flertallet blandt partiets græsrodder. En diskrepans mellem partiorganisationens top og bund aftegnede sig tydeligere og tydeligere. Desuden understregede udviklingen det faktiske primat, folketingsgruppen havde i forhold til medlemsorganisationens ledelse.

Valgkampens forløb og kandidaternes agitation skal ikke refereres i detaljer her. Hovedsynspunkterne offentliggjorde de to kandidater i deres valgmanifest i Det Fri Aktuelt den 27. marts. Udtalelserne var holdt i et sobert, alvorligt og nøgternt sprog båret af en ærligt ment bekymring for partiet. Med hensyn til partiets politiske linie bekræftedes indtrykket af, at det ikke kunne være uenighed herom, der har udløst kampvalget. Her markeredes nemlig ingen egentlig uenighed.

Poul Nyrup Rasmussen koncentrerede sig om fremtiden. Meget i hans argumentation var møntet på, at der skulle skabes bedre forudsætninger for at placere Socialdemokrati-

et mere centralt og kraftfuldt (ordet »kraft« brugtes ofte) i dansk politik, end det hidtil havde været tilfældet. Det vigtigste for Poul Nyrup Rasmussen var ikke at se på »..hvad vi plejer at gøre..« men »Hvad styrker Socialdemokratiet efter den 11. april – i fremtiden?«. Traditionen måtte ikke blokere for en fornuftig beslutning. Svend Auken brugte mere plads på historien, på partiets tradition, på sine 33 år i partiet. Han appellerede til partiorganisationens »..mange tusinde aktive, der ofrer deres fritid for kampen for partiets politik« og til deres følelser for partiet. Poul Nyrup Rasmussen lagde mere vægt på forholdene i partiets folketingsgruppe og det uhensigtsmæssige i den megen uro, som havde bevirket, at »..Socialdemokratiets troværdighed har taget megen skade... både i forhold til befolkningen og i forhold til midterpartierne i Folketinget«. Nyrup Rasmussen appellerede således til medlemmernes rationelle vurdering af, hvem de troede ville skaffe partiet øget indflydelse i Folketinget.

Partiet trængte til en god ledelse, skrev Nyrup Rasmussen: »Ved en god ledelse forstår jeg én, der kan fastholde et overblik, lytte, skabe tillid og tryghed omkring sig...det drejer sig om i en forhandlingssituation at have et klart billede af den politiske virkelighed og dermed kunne formidle et tillidsfuldt samarbejde.« (i modsætning, må vi forstå, til Aukens lederevner). For Svend Auken var der naturligt nok ikke tale om et ledelsesproblem, men et problem i folketingsgruppen. »Al for megen tid er blevet brugt til mindre problemer, der kunne være løst, hvis vi alle havde udvist selvdisciplin og sat hensynet til partiet over hensynet til os selv. Flertallet af folketingsmedlemmerne har levet op til kravene, men et mindretal har ikke villet indse det.«

Betydningen af at have regeringsansvaret vurderedes også forskelligt. For Nyrup Ras-

mussen var det et helt afgørende moment. Et lederskift var midlet til at få »..skabt ny ro, samarbejde og tillid i folketingsgruppen. Det vil styrke vore parlamentariske muligheder maksimalt for igen at overtage regeringsansvaret.« Svend Auken derimod var »..uenig med dem, som er parat til at lade andre partier diktere vores politik i en drøm om at få regeringsmagten...man kan ..hverken købe eller lefle sig til regeringsansvaret.«

Der var således klare forskelle på de to manifeste. Ikke i den politiske substans, men i vurderingen af hvorledes den bedst realiseredes. I hvad partiloyalitet ville sige. I graden af veneration for partiet og dets traditioner. I vurderingen af hvad der tjente partiet bedst i fremtiden. I vægtningen af partiorganisationen contra folketingsgruppen. I det emotionelle engagement over for det rationelle engagement.

I ugerne op til den ekstraordinære kongress var der en livlig aktivitet i partiets kredse og vælgerforeninger. Det at være delegeret havde helt uventet fået en ganske anden og afgørende betydning, end det normalt var tilfældet. Nu betød det faktisk noget, hvorledes det enkelte partimedlem stemte. I det hele taget var kampvalget en saltvandsindsprøjtning for det interne partidemokrati. I flere kredse afholdtes som noget nyt urafstemninger blandt medlemmer, selvom dette ikke var hjemlet i partilovene. Aviserne registrerede løbende, hvor mange stemmer de to kandidater ville få, hvis de delegerede fulgte den anbefaling, de havde fået med hjemmefra.

Den 11. april samledes godt 2500 delegerede og gæster i Vejle under en kolossal mediebevågenhed. Begge tv-stationer transmitterede valget. Seerne skulle sandelig ikke snydes for et direkte close-up af vinderens og taberens spontane reaktion, i det øjeblik resultatet blev læst op! Afgørelsen var meget klar. Af

de 557 stemmeberettigede stemte 359 på Poul Nyrup Rasmussen og 187 på Svend Auken.

Det var den almindelige opfattelse blandt politiske kommentatorer, at regeringens tøjrslog hermed var blevet kortere. En af de væsentlige hindringer for, at midterpartierne ville pege på Socialdemokratiet ved en kommende regeringsdannelse, var nu fjernet. Men først skulle den nye formand i praksis vise, at der vitterlig var sket en ændring i SD og ikke kun en udskriftning af navnet på formanden.

Den 21. januar havde Socialdemokratiet offentliggjort en plan, 'De fem søjler', for aktivering af de arbejdsløse. Forinden havde Det radikale Venstre spillet ud med 'Slip de ledige løs'. Forhandlingerne om indgreb over for arbejdsløsheden gik imidlertid trægt og holdt helt pause, medens dramaet i Socialdemokratiet stod på. Da det var overstået, blev de genoptaget. Den 6. maj opstod der krise i forhandlingerne om den brede vifte af beskæftigelsesfremmende foranstaltninger, som regeringen og de tre midterpartier i enighed havde fremlagt. Knasten var først og fremmest et forslag til aktivering af de unge for de penge, der blev udbetalt i bistand, idet Socialdemokratiet og SF ikke ville acceptere et forslag om en indslusningsløn – eller oplæringsydelse som den nu blev kaldt – på 50 kr. i timen for unge mellem 18 og 23 år. Da Fremskridtspartiet ville støtte denne del af buketten, var det endnu en gang lykkedes regeringen at skaffe sig et flertal uden Socialdemokratiets medvirken.

I den situation var Socialdemokratiet i realiteten tvunget til at søge forhandlingerne genoptaget for at bevise over for midterpartierne, at den nye ledelse mente det alvorligt, når den talte om nødvendigheden af brede forlig. Nyrup Rasmussen overtog nu selv ledelsen af den socialdemokratiske forhandlingsdelegation, og et forlig sluttedes den 7. maj.

Alle partier undtagen Fremskridtspartiet stemte for pakken, men Socialdemokratiet og SF holdt sig uden for aftalen om oplæringsydelsen, som blev vedtaget med Fremskridtspartiets stemmer.

Da en overmåde tilfreds finansminister Henning Dyremose ved fremlæggelsen af forligsteksten på et pressemøde blev spurgt om, hvad Socialdemokratiet havde fået ud af de sidste hektiske forhandlinger, svarede han, at det kunne han næsten ikke huske! Den politiske klogskab i denne bemærkning kan diskuteres, men den var en ganske præcis beskrivelse af Socialdemokratiets forhandlingsstyrke på dette tidspunkt. Den nye ledelses manøvrer muligheder havde været endda meget begrænset hvis den fortsat skulle gøre sig håb om midterpartiernes støtte under efterårets forhandlinger om en dagpenge-, social-, skattereform, finansloven m.v. for slet ikke at tale om en regeringsdannelse, hvis regeringen blev nødt til at gå af i utide på grund af f.eks. Tamilsagen eller en af de andre 'sager', der var kommet til i løbet af foråret: Ambi- og Gebysagen.

Den 31. marts havde EF-Domstolen erklæret arbejdsmarkedsbidraget (ambien) for ulovlig, fordi det ifølge EF's sjette momsdirektiv, der har til formål at tilnærme EF-landenes momssatser, ikke er tilladt at indføre en afgift, der virker på samme måde som momsen. Med EF-dommen i hånden kunne tusindevis af danske virksomheder rejse krav ved danske domstole om tilbagebetaling af ca. 55 mia. kroner. Ambien var vedtaget i forbindelse med finanslovsforliget i december 1987 (fingeraftryksforliget) mellem regeringen, Socialdemokratiet og midterpartierne. Der blev nu sat spørgsmålstejn ved, om Folketinget var blevet ordentligt informeret af regeringen om ordningens EF-lovlighed. En undersøgelse blev iværksat, og striden om ansvarsplaceringen kunne tage sin begyndelse.

Næsten samtidig med Ambisagen kom Gebyrsagen. Rigsrevisionen påviste, at staten havde opkrævet en betaling for f.eks. udstedelse af pas, nummerplader, kørekort m.v. som var langt større, end det var nødvendigt for, at staten kunne få dækket de faktiske omkostninger, der var medgået til udstedelsen. Dermed var der ikke længere tale om gebyrer, men om afgifter. Og afgifter må ifølge grundloven kun opkræves ifølge lov. Også denne sag gav anledning til politisk tumult, ansvarsdiskussioner og krav om at få tilbagebetaling af det for meget betalte beløb. Ingen af 'sagerne' havde fundet deres endelige afgørelse inden sommerferien. De lå fortsat som en skygge over regeringen og skabte spekulationer om dens mulighed for at overleve efteråret. At de ikke styrkede vælgernes tillid til politikerne var åbenlyst.

Den forestående afstemningen om Danmarks tiltrædelse af Maastricht-aftalen kunne bl.a. ses som en vigtig test på dette tillidsforhold: Ville vælgerne følge deres partiers anbefalinger? I begyndelsen af oktober 1990 var der opnået enighed i Markedsudvalget mellem regeringspartierne, Socialdemokratiet, CD og Kristeligt Folkeparti om et memorandum om Danmarks ønsker i de forestående unionsforhandlinger. Dette memorandum lå til grund for et dansk bud på en traktattekst, som blev udarbejdet i marts 1991. Endelig vedtog Folketinget den 5. december en dagsorden, der forud for de afsluttende unionsforhandlinger i Maastricht opstillede de danske betingelser. Gennem hele dette forløb havde der, omend undertiden med besvær, været enighed mellem regeringspartierne, Socialdemokratiet og midterpartierne. Denne enighed kunne oprettholdes også efter, at forhandlingerne i Maastricht var afsluttet, og et slutdokument lå klar til ratifikation.

Socialdemokratiet, Venstre, Det konservative Folkeparti, Centrumdemokraterne og

Det radikale Venstre anbefalede deres vælgere at stemme ja. SF og Fremskridtspartiet anbefalede et nej, medens Kristeligt Folkeparti stod splittet i spørgsmålet. På et hovedbestyrelsesmøde den 11. januar besluttede et flertal (26) med landsformand Jann Sjursen i spidsen at anbefale et nej. Det blev dog accepteret, at mindretallet (17), der bl.a. indbefattede den parlamentariske leder Flemming Kofod-Svendsen, frit kunne anbefale partiets vælgere at stemme ja. Bag uenigheden om holdningen til Unionen lå også en uenighed om, hvem – folketingsgruppen eller landsorganisationen – der skulle fortolke de forskellige nuancer i grundholdninger, der var markeret, og dermed hvem der skulle afstikke partiets fremtidige kurs. På partiets landsmøde den 15.-16. maj kom det til et skarpt og undertiden personligt præget opgør, som endte med en sejr til Jann Sjursen-fløjen.

Uden for Folketinget var nej-siden stærkest repræsenteret af Folkebevægelsen mod EF, Det nødvendige Forum og Europa 92. Sidstnævnte bevægelse var blevet stiftet den 1. december 1991 som en udløber af den magtkamp og splittelse, der i de senere år havde hersket i Folkebevægelsen mod EF. Europa 92 ønskede fortsat dansk medlemskab af EF, men stop for en yderligere integration. Derfor blev bevægelsens slogan: Ja til EF – nej til Unionen.

Regeringspartierne og Socialdemokratiet havde den 23. januar besluttet, at folkeafstemningen skulle finde sted den 2. juni. Det radikale Venstre protesterede over den korte tid, der hermed var afsat til den folkelige debat. Men Socialdemokratiet ville gerne have afstemningen overstået inden partikongressen i september, og de konservative inden undersøgelsesdommeren i Tamilsagen afgav sin rapport til Folketinget.

Det tog dog sin tid, inden debatten for alvor kom i gang. Det socialdemokratiske formandsopgør lagde beslag på megen opmærksomhed og energi. Det var et overordentligt kompliceret og omfattende sagområde, vælgerne skulle tage stilling til. Pladsen tillader ikke en uddybning af de mange argumenter, der blev fremført i den iøvrigt rimeligt sobre og meget nuancerede debat. Opinionsmålinger afslørede stor usikkerhed hos vælgerne. Ja- og nej-procenterne lå meget tæt på hinanden. Hos de fleste politikere og politiske kommentatorer var opfattelsen dog den, at når det kom til stykket, og krydset skulle sættes, så ville der være et klart flertal af ja-stemmer. Sådan var det jo gået både i 1972 og i 1986.

Derfor var overraskelsen – choket/begejstringen – til at tage at føle på, da det endelige resultat forelå: 82,9% af vælgerne havde deltaget i afstemningen og af disse havde 50,7 % stemt nej, 49,3% ja. Kun godt 23.000 stemmer skulle have været flyttet, for at resultatet var blevet et andet. I sandhed en tæt afgørelse, som må mane den opfattelse til jorden, at det ikke har nogen betydning, om den enkelte vælger stemmer eller ej. Nu var Maastrichttraktaten forkastet og kunne følgelig ikke ratificeres af Folketinget. Dermed var der kommet kampestenen i EF-maskineriet.

Erfaringerne fra folkeafstemninger i 1972 og 1986 havde som nævnt været, at når vælgerne kryds forpligtede, så stemte et komfortabelt flertal ja. Men altså ikke i 1992. Hvorfor gik det så anderledes denne gang? Noget endegyldigt svar på dette spørgsmål kan selvfølgelig ikke gives. Men nogle elementer til en forklaring kan dog opstilles.

Det er således værd at notere, at EF-spørgsmålet ganske enkelt ikke har været centralt placeret på den politiske dagsorden hos befolkningen. Kun i korte perioder i forbindel-

se med folkeafstemningerne har det optaget sindene, ellers ikke. Nogen dybtgående og vedvarende folkelig debat har ikke fundet sted, og EF har ikke været afgørende for vælgerne, når de skulle stemme ved folketingsvalg.

Når vælgerne er blevet spurgt i forbindelse med diverse meningsmålinger, har det imidlertid vist sig, at der *altid* har været en overvældende modstand mod en yderligere dansk integration i EF-samarbejdet. Helt tilbage fra 1972 har ønsket om at bevare status quo i EF samarbejdet, at bevare dansk suverænitet i størst muligt omfang, været den dominerende indstilling blandt dem, der i øvrigt gik ind for EF. En egentlig økonomisk eller politisk union var bestemt ikke det, danskerne så som perspektivet i EF. »Union« var noget negativt.

Når dette store flertal ikke manifesterede sig ved de to tidligere folkeafstemninger hang det sammen med, dels at det ikke var »en union«, der var til afstemning, dels at ja-sigerne i deres kampagner formåede at sælge det budskab, at »unionen« i givet fald var noget, der lå meget langt ude i fremtiden – hvis den da i det hele taget nogensinde kom – så det skulle vælgerne ikke tænke på. De ville i givet fald få lejlighed til at tage stilling hertil på et senere tidspunkt. Aktuelt handlede det derfor om at tage stilling til Danmarks fremtid med hensyn til økonomi, eksport, beskæftigelse, landbrug, konkurrenceevne, markedsandele mv. Selvom EF-modstanderne vedvarende påpegede, at hvordan man end vendte og drejede det, så var endemålet for EF-projektet en »union«, og at hver folkeafstemning om EF var et skridt på vejen herimod, så blev dette kraftigt benægtet af ja-sigerne.

Ja-sigerne har således haft held med at udskyde en seriøs og grunddig debat om »unionen« og har vel egentlig nærmest efterladt

det indtryk, at de fleste af dem heller ikke selv syntes, at »unionen« var noget efterstræbelsesværdigt. I hvert fald har de hele tiden skubbet en debat om dens positive og negative sider foran sig. Men i 1992 var denne fremgangsmåde ikke længere mulig. Nu var det »unionen«, der skulle tages stilling til. Ja-sigernes egen argumentation havde nu indhentet dem og vendte sig med styrke mod dem selv den 2. juni 1992.

Et yderligere element til en forklaring kan ligge i afstemningstemaets kompleksitet sammenholdt med de politiske partiers manglende gennemslagskraft. Det antages almindeligvis, at jo mere komplekst det spørgsmål er, som vælgerne skal tage stilling til ved en folkeafstemning, og jo mindre direkte og umiddelbar indflydelse dette spørgsmål har på den enkelte vælgers hverdag, desto mere åben vil vælgerne være for at modtage stemmevejledning. Denne opgave som stemmevejledere varetages i vid udstrækning af de politiske partier. Ud fra deres politiske grundholdning tager de stilling til det komplicerede spørgsmål og anbefaler herefter deres vælgere at følge partiet.

Men det gjorde de ikke den 2. juni i samme omfang for tidligere. Trods den socialdemokratiske partiledelses anbefaling af et ja, stemte ifølge Gallups opinionsundersøgelser ca. 55% af de socialdemokratiske vælgere nej, medens ca. 37% stemte ja og resten undlod at stemme. Årsagerne hertil er selvfølgelig flere, men det er nærliggende at tilskrive partiets traumatiske formandsopgør en væsentlig del af æren. Den nyvalgte ledelse havde i denne sag ikke nydt den fornødne tillid og respekt blandt partiets egne vælgere.

Tilsvarende kan, omend i en lidt mindre målestok, siges om de to regeringspartier. En ikke uvæsentlig del af deres vælgere gik ligeledes deres egne veje. Det er i hvert fald en nærliggende slutning at drage, når vi ser på

afstemningsresultaterne fra de jyske kredse, hvor Venstre og Det konservative Folkeparti traditionelt står stærkt. I disse kredse var ja-procenten en del lavere end ved de tidligere afstemninger.

De politiske partier kunne således ikke mønstre den fornødne autoritet og tillid blandt vælgerne den 2. juni. Dem, der tolkede afstemningsresultatet som en begmand til det etablerede politiske systems repræsentanter (folketingsmedlemmer, embedsmænd, ambassadører, udvalgte EF-eksperter m.v.), har ikke ramt helt ved siden af.

På et møde den 3. juni enedes partierne om at nedsætte et særligt udvalg med repræsentanter fra alle Folketingets partierne. Udvalget skulle løbende følge den europæiske udvikling og danne forum for de politiske drøftelser om, hvad de danske udspil burde være. I dette udvalg opnåedes der den 10. juni tilslutning til, at Danmark foreløbig skulle tage den med ro og afvente den videre ratifikationsproces i de andre EF-lande. En hvidbog om de yderst komplicerede juridiske problemer, det danske nej havde skabt, skulle udarbejdes af en ekspertgruppe. Først herefter var der basis for at tage stilling til, hvilke modeller for et fortsat dansk medlemsskab der var realisable, uden at folkeafstemningens resultat blev krænkert. Røster om en ny folkeafstemning og om et folketingsvalg hørtes, men ingen beslutninger blev truffet. Alt i alt tegnede det således til at blive et politisk varmt efterår.

Tilbage står kun at nævne, at Danmark den sommer blev Europamestre i fodbold. Nationalfølelsen og -stoltheden nåede næsten '4.maj 1945-højder'. Sigende for stemningen i denne usædvanligt varme og tørre sommer var en lettere overrislet danskers begejstrede udbrud: »Nu har vi både slået dem 2. juni og i fodbold!«

Manuskriptet afsluttet den 17.8.1992.